

Suzana Marjanić

Institut za etnologiju i folkloristiku

suzana@ief.hr

Ljubimci i djeca: antrozoološka perspektiva – lokalna vizura u hrvatskoj znanosti¹

Članak tematizira začetak antrozooloških istraživanja suodnosa (kućnih) ljubimaca i djece u hrvatskoj znanosti. Naime, u okviru lokalnoga konteksta što se tiče navedene teme pored prve naše etnozoološke izložbe *O životinjama i ljudima* (Etnografski muzej, Zagreb, 2017), koja je jedan izložbeni segment posvetila (urbanom) ljubimcu (kućna životinja, kućni ljubimac), ističem i diplomski rad Nikoline Vuković *Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarijacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu* (Zagreb, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2019) u kojemu je kolegica istražila trijadu petišizam – petkultura – petindustrija. U tome smislu možemo reći da navedena izložba figurira kao prva domaća antrozoološka izložba koja je istaknula zanemaren segment proučavanja suodnosa djece – ljubimaca, životinja u društvenim znanostima, i pritom je, kao uostalom i hrvatski prijevod knjige *Specizam* (2004) američke teoretičare za prava životinja Joan Dunayer (2009, preveo: Zoran Čiča), uvela u hrvatski kulturni kontekst termin životinja za druženje (engl. *companion animals*) umjesto uobičajenoga termina *kućni ljubimac* (engl. *pet*) koji pojedini teoretičari kritičke animalistike određuju kao specistički termin. Riječ je o prvj (izložbenoj) refleksiji istraživanja suodnosa ljubimaca i djece nakon zooetičke knjige Nikole Viskovića *Životinja i čovjek* iz 1996. godine kojom je prvi kod nas upotrijebio termin *petišizam* kao jednu od paradigmi *specizma*.

Ključne riječi: antrozoologija, kućni ljubimci, životinje za druženje (družbenici), djeca, specizam, petišizam, ideologija

1. Antrozoologija: suodnos ljubimci i djeca

Antrozoologinja Kathleen C. Gerbassi u silabusu za proučavanje ljudsko-životinjskih odnosa, kolegija kakav još uvijek ne postoji u hrvatskim sveučilišnim programima, ističe da je antrozoologija interdisciplinarno područje koje proučava ljud-

¹ Članak je sufinanciran u okviru projekta „Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse – ANIMAL“ (IP-2019-04-5621).

sko-životinjske odnose, a teme koje obuhvaća navedeni silabus jesu sljedeći: ljudski odnosi s kućnim ljubimcima (engl. *pets*), psihološka i fiziološka dobrobit za skrbnike u suodnosima sa životinjama za druženje (engl. *companion animals*),² razmatranje pitanja prava životinja i dobrobiti životinja; poveznica između okrutnosti prema životinjama i okrutnosti prema ljudima; individualne razlike u ljudskim odnosima sa životinjama; proučavanje sličnosti i razlika između ljudskih i neljudskih životinja naročito u odnosu na jezik, komunikaciju, spoznaju i rješavanje problema kao i prikaz moralnoga i etičkoga razmatranja u vezi jedenja životinja (*mesa*), nošenja krzna kao i uporabe životinja za zabavu (Gerbassi 2010: 267). U kontekstu navedenoga refleksiju ovoga članka čini prva naša etnozoološka izložba *O životinjama i ljudima* (Etnografski muzej, Zagreb) iz 2017. godine, koja je jedan izložbeni segment posvetila suodnosu ljubimaca i djece, ističući psihološku ulogu empatije u djece u takvim međuvrtnim suodnosima. Nadalje, polazim i od dviju knjiga iz angloameričkoga područja (s obzirom na to antrozoološka istraživanja suodnosa ljubimaca i djece na našem bibliotечnom tržištu za sada nema) – od knjige Matthewa Colea i Kate Stewart *Our Children and Other Animals: The Cultural Construction of Human-Animal Relations in Childhood* (Naša djeca i druge životinje: kulturna konstrukcija odnosa čovjek – životinja u djetinjstvu) iz 2014. godine i knjige Genea Myersa *The Significance of Children and Animals: Social Development and Our Connections to Other Species* (Značaj djece i životinja: društveni razvoj i naše veze s drugim vrstama) iz 1998. godine. Primarna vrijednost ovdje prve navedene knjige je kritički pregled socijalizacije djetinjstva koji navode ljude na specizam kroz institucije obitelji, obrazovanja i masovnih medija. U tome smislu navedena trijada čini, kako navode autori, *oppressive anthroparchal social system* (opresivan antroparhalni društveni sustav) (Cole, Stewart 2014: 28),³ odnosno kako je empatiju djece prema životinjama potrebno njegovati a ne gušiti. No, nažalost danas neke instance rade na tome da se empatija zatumljuje, kao što je nedavno demonstrirao portal narod.hr. Naime, 2018. godine je objavljen tekst koji potpisuje Anela Todorić, a u kojem osuđuje vlasnike kućnih ljubimaca koji svojim psima dozvoljavaju da spavaju u krevetima.⁴ Reakcije su bile iznimne pri čemu su neki roditelji reagirali određenjima kako „[n]eki ljudi

² Američka teoretičarka za prava životinja Joan Dunayer (2004.) pored termina *companion* (druženik/druženica) rabi i termin *pet* (kućni ljubimac), ne određujući ga pritom specistički. Neki zagovornici/ice prava životinja rabe sljedeće termine *companions / companion animal/ nonhuman companion* – druženici, životinja za društvo, ne-ljudski druženici, odnosno umjesto dijade *kućni ljubimac* i *vlasnik* teoretičari i aktivisti za prava životinja koriste termine *kućna životinja* i *skrbnik* (Viljetić 2017: 92).

³ Termin *antroparhija* (ljudska dominacija nad prirodom) Matthew Cole i Kate Stewart preuzimaju od Erike Cudworth (Cole, Stewart 2014: 28).

⁴ Nakon kolumne na portalu Željke Markić u kojoj je poručeno da ljubimci nisu članovi obitelji, korisnici društvenih mreža objavili su fotoreakcije – fotografije s kućnim ljubimcima u krevetu („Nakon kolumni...“, URL 1).

izgleda ne mogu shvatiti da pas doista može biti član obitelji. Netko uz koga će djeca rasti, napraviti prve korake i tko će im mamiti osmijeh na lice“. Ili kao što bilježi jedna majka: „Naša kći još ne razumije koncept prijateljstva, a već ima najbolju prijateljicu“. Ili pak nadalje: „U suvremenom zapadnjačkom viđenju ljubimci djecu uče suosjećanju i odgovornosti dajući im uvodne lekcije iz života, točnije nudeći ‘lakše’ upoznavanje sa smrću“ (“Psi u krevetu”, URL 2). Gordana Viljetić, jedna od autorica prve naše etnozoološke izložbe, ističe kako u kulturi fetišizma većina skrbnika svoje ljubimce naziva svojom djecom i taj odnos različite akademske discipline tumače različito (Viljetić 2017: 98).

Što se tiče suodnosa *ljubimci i djeca* prvi je kod nas sustavno pisao zooetičar Nikola Visković, i to u poglavlju „Dijete i životinja“ zooetičke knjige *Životinja i čovjek* (1996.), gdje, među ostalim, otvoreno ističe i okrutnost djece prema životinjama, odnosno njegovim riječima – „[i]stina je da malo tko može tako silno voljeti, ali isto tako i bešćutno zlostavljati životinje kao što to mogu činiti djeca“ te navodi tradicije mučenja mačaka i pasa, od kamenovanja do pravih masakara i spaljivanja, zlostavljanja ptica, gušterica, kukaca i drugih žrtava, i sve to često uz roditeljsko dopuštenje (Visković 1996: 241).

Na tragu spomenute Viskoviće zooetičke knjige iz 1996. knjige i prve naše etnozoološke izložbe iz 2017. godine nastojat će na nekoliko primjera – fragmentarno, više kao refleksiju, bez pretenzija za preglednim formatom suodnosa ljubimaca i djece u našem društvu, što je tema za znanstvenu knjigu – dati osvrt na dvije antrozoološke teme: empatiju i nasilje u suodnosu ljubimci – djeca te nastavno na navedeno na koji način animalistička književnost za djecu kreira biocentrički egalitarizam u djece kao i – drugu ovdje apostrofiranu antrozoološku temu – začetke dokumentiranja etnografskih podataka o „okokućadi“ i djeci u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*.

2. Ljubimci i djeca: empatija i animalistička književnost za djecu

S obzirom na prethodno navedene antrozoološke niše istraživanja, a koje, među ostalim čini poveznica između okrutnosti prema životinjama i okrutnosti prema ljudima i s obzirom na prethodnu istaknutu Viskovićevu činjenicu (koju preuzima iz niza knjiga sociologije odgoja i antrozoologije) o tome da je „[i]stina (...) da malo tko može tako silno voljeti, ali isto tako i bešćutno zlostavljati životinje kao što to mogu činiti djeca“,⁵ nakon prethodno istaknute empatije iz Instagram foto-reakcija, zadržat ćemo se na vrtešci empatije i nasilja u suodnosu ljubimci i djeca.⁶ Antrozooloog James Serpell,

⁵ Riječ je o konceptu koji se postavlja zajedno s idealom dječje nevinosti kao najcjenjenijem konceptu moderne zapadne kulture (usp. Higonnet 1998).

⁶ Klinički psiholozi ističu za adolescentske počinitelje zločina nad ljudima da su imali i sklonost prema mučenju životinja (“Stoneman Douglas High School shooting”, URL 3).

u svome istraživanju uloge životinja u dječjim životima, navodi da ankete pokazuju da su kućni ljubimci zastupljeniji u domaćinstvima s djecom te da više od 90 posto djece u Velikoj Britaniji ako već ne posjeduje kućnog ljubimca izražavaju želju da ga imaju te kako brojna istraživanja dokazuju da većina roditelja ili vjeruje ili pretpostavlja u dobrobit koja djeca dobivaju u društvu s kućnim ljubimcima – životinja za druženje (engl. *companion animals*) može dijete naučiti odgovornosti, poticati brižnost, osigurati društvo, sigurnost, zabavu i privrženost (Serpell 1999: 87). Naime, problem nastaje i u tome što u odnosu na paradigmu antrozoologije koja ističe psihološki učinak kreacije empatije u suodnosu ljubimci – djeca, kritička animalistika u petišizmu, kulturi kućnih ljubimaca, detektira jednu vrstu specizma, odnosno kao što je to ekološki aktivist Paul Shepard točno odredio kućne ljubimce kao civilizirani pribor koji je nastao u tiraniji (engl. *civilized paraphernalia*). Shepard ističe brojne negativne učinke kulture petišizma gdje su kućni ljubimci ponekad predmet obiteljskih sukoba, čak i rastava, a mogu postati i transfer regresije prema infantilnom ponašanju (Shepard 1997: 150).

Gordana Viljetić, jedna od kustosica izložbe *O životinjama i ljudima* (autorice – kustosice: Željka Petrović Osmak, Tea Rittig Šiško i Gordana Viljetić, Etnografski muzej, Zagreb, 2017), ističe kako kao i u mnogo drugih područja antrozoolozi imaju podijeljena mišljenja oko jačine povezanosti između zlostavljanja životinja i nasilja nad ljudima (prema Viljetić 2017: 105; Serpell 1999: 90). Prema istraživanju sociologa Arnolda Arlukea sa Sveučilišta Northeastern u Bostonu, kako Gordana Viljetić navodi u katalogu naše prve etnozoološke izložbe *O životinjama i ljudima*, provedenog među studentima, 66% studenata i 40% studentica priznalo je da je u djetinjstvu mučilo životinju (Arluke, Sanders 1996: 172, prema Viljetić 2017: 105–106). Izložba je naglasila kako važan aspekt i danas možda jedini u kojemu dolazi do izražaja afektivni odnos ljudi i životinja jest onaj prema kućnim ljubimcima.⁷

U kontekstu suodnosa dijete – životinja Nikola Visković ističe kako je potrebno zoo-vrtove pred djecom kritički procjenjivati, te da je jednako nužno zamijeniti sadašnju lažnu reprezentaciju domaćih i divljih životinja iz dječjih slikovnica (pitanje *diznifikacije* kao i antropomorfizma) tekstovima i slikama koje demonstriraju kako te životinje stvarno žive, uključujući i spektakle lova, industrijskoga uzgoja, laboratorijskih pokusa, borilačkih i cirkuskih iskorištavanja životinja u industriji zabave, tako da se kod djece potaknu kritički stavovi prema zlostavljanjima životinja. Ukratko, umjesto ljubičaste Milka krave Visković ističe da udžbenici moraju donositi realnu reprezentaciju životinja, onako kako je to demonstrirao npr. Shaun Monson u dokumentarnom filmu *Zemljani (Earthlings)* (2005.). Upravo je Nikola Visković kod nas prvi upozorio na *Deklaraciju malih prijatelja životinja* koju su na skupu u Londonu 22. – 23. rujna 1977. usvojili Međunarodna liga za prava životinja i nacionalne lige u njoj udružene, koja donosi 6 točaka,

⁷ Za potrebe ovog dijela izložbe snimljen je i ciklus dokumentarnih filmova *Grad na četiri noge* (režija: Nikola Šiško, scenarij: Gordana Viljetić, Tea Rittig Šiško).

pri čemu prva točka glasi: „Sve životinje imaju, kao i ja, pravo da žive i da budu sretné“ (prema Visković 2017: 42), što dakako i nažalost nema veze sa stvarnošću koja je, kao što bi rekla teoretičarka za prava životinja Joan Dunayer (2004: 18), puna *zootvora* [kovanica riječi *zoo* + *zatvor*].⁸ U kontekstu navedenoga etički je upitna ideja Paula Hazarda iz 1923. godine da „[s]vaki kandidat za uspješnu dječju literaturu mora bar nekoliko puta godišnje posjećivati zoološki vrt“ (Hazard 1970: 86–87). Ističem navedeni primjer ne kako bih istaknula „prezentističku utemeljenu moralnu superiornost“ već kako je bilo i biocentričkih primjera i ranije od Hazardove knjige, objavljene 1923. godine. Kao primjer navodim zahtjev Mary Wollstonecraft koja je u *Obrani ženskih prava* (1792.) istaknula da bi se čovječan odnos prema životinjama trebao unijeti kao dio narodne izobrazbe s obzirom na to da takav odnos „u sadašnjem času nije jedna od naših nacionalnih vrlina“ (Wollstonecraft 1999: 217). No, usprkos tome animalistička perspektiva (ne mislim, dakle, samo na ekološku perspektivu) pod okriljem bioetike jedva da je prisutna u našim osnovnoškolskim i srednjoškolskim obrazovnim sustavima.

U suodnosu djeca – životinja iznimnu ulogu ima književnost, animalistička književnost za djecu i mlade (usp. npr. Batinić 2013; Hameršak, Zima 2015), što može biti matrica za buduća antrozoološka istraživanja u domaćem kontekstu, tema koju je antrozologinja Kathleen C. Gerbassi istaknula u silabusu za proučavanje ljudsko-životinjskih odnosa, a na koje sam uvodno referirala. Tako Ivo Zalar u knjizi *Suvremena hrvatska dječja poezija* (1979.) kao posebno poglavlje uvodi „Osvježenja poetske animalistike“, gdje interpretira pojedine animalističke pjesmotvore Gustava Krkleca, Vjekoslava Majera, Bore Pavlovića, Vesne Parun i Luke Paljetka. Robert Bacalja, primjerice, ističe pjesmu *Telefonski razgovor sa zoološkim vrtom* iz ciklusa *Za našu djecu* Ivana Gorana Kovačića, koja tematizira „dječju brigu za zatvorene životinje zbog kojih djeca rado odlaze u zoološki vrt“ (Bacalja 1997: 74). Milan Crnković i Dubravka Težak u *Povijesti dječje književnosti od početaka do 1955. godine* (2002.) kao zasebnu vrstu navode roman o životinjama, a završna rečenica spomenute knjige odnosi se na animalističku prozu *Šumski svijet* (1953.) i *Borac iz Indije* (1954.) Vlatka Šarića (Crnković, Težak 2002: 402). Branko Pilaš za 1995. godinu u okviru animalističke proze ističe knjigu

⁸ Joan Dunayer u „Predgovoru o jeziku“ knjige *Specizam* (2004.) upozorava kako riječi imaju politički učinak. „One mogu poticati ugnjetavanje ili oslobođenje, predrasude ili poštovanje. Upravo kao što seksistički rječnik ocrnjuje ili obezvjeđuje žene, specistički rječnik ocrnjuje i obezvjeđuje ne-ljudske životinje; on legitimizira njihovo zlostavljanje“ (Dunayer 2009: 17). Zamjetno je da i danas kada pogledamo, čitamo glavne medije u Hrvatskoj, uglavnom se za životinje iz antropocentrične perspektive i specistički govori da su, recimo, „uginule“ (u „zoološkom vrtu“, a zapravo u *zatvoru za ne-ljude*), a ne umrle, kao što bi trebalo biti s obzirom na koncept jednakosti životinja. Umjesto o ljudima i životinjama Joan Dunayer govori o ljudima i ne-ljudima – „Neki prigovaraju da prefiks *ne-* automatski pripisuje negativno vrednovanje. Naprotiv, riječi poput *neseksist* i *ne-stranački* neutralne su i pozitivne“ (Dunayer 2009: 17). Ako jezikom potičemo na diferencijaciju ljudi i ne-ljudi, navedena će se diferencijacija taložiti (kao što se taložiti) i u praksi; riječi se prenose u djela, djela pronalaze opravdanje u riječima, konceptualizaciji djela.

Ivin Vučko te Neman u gradskom parku Maje Gluščević (Pilaš 1997: 31), a u okviru ekološke tematike za navedenu godinu upućuje na ekološke crtice *Po mjeri cvijeta* Božice Jelušić te *Maksimirce* Nikole Pulića (ibid: 32, usp. Marjanić 2006: 163–186). Berislav Majhut i Sanja Lovrić ističu da je najstarija animalistička tema u hrvatskoj dječjoj književnosti vezana uz motiv o košuti koja pomaže preživjeti ženi i njenom djetetu, prognanima duboko u pustoš šume, a prisutan je kroz priču o Genovevi već od 1734. godine (Majhut, Lovrić 2012). Goran Majetić opisuje kako je iniciran njegov protest protiv dječje slikovnice *Na seoskom imanju*, koju je u sklopu zbirke izdanja pod nazivom „Priče o životinjama“ objavio zagrebački nakladnik MOSTA, te kako je udruga Prijatelji životinja, udruga za promoviranje zaštite i prava životinja te veganstva, utjecala na hrvatske nakladnike da ne objavljuju knjige sa specističkim obilježjima poput navedene slikovnice koja je zadobila atribut „krvava, mesožderska“ (Majetić 2002: 81). Što se tiče domaće teorijske paradigme animalističke književnosti za djecu i mlade nedostaje zasebna monografija koja bi dokumentirala ulogu životinja u književnosti za djecu i mlade kakvo je provela, primjerice, Dragica Haramija u slovenskoj književnosti; u prvome dijelu knjige prema književnim vrstama autorica interpretira ulogu animalističkih motiva, a u drugom dijelu monografije predstavila je tipične uloge najzastupljenijih životinja u slovenskoj književnosti za mlade (Haramija 2015: 10–11).⁹

Ana Batinić, autorica knjige o animalističkom čitanju hrvatskih dječjih časopisa, ističe da je na tradicijama *Smilja* i *Bosiljka* izrastao 1970. godine dječji časopis *Smib* i pritom na pojedinim slučajevima dokumentira i specističku ideologiju. Tako je, primjerice, *Smilje* djecu poticalo djecu da uništavaju hruštve kao navodne štetičine – uredništvo časopisa djecu je upućivalo na tzv. (oksimoronsko) „obzirno uništavanje, ubijanje“ (*Smilje*, 1. svibnja 1879, prema Batinić 2013: 209). Nadalje autorica zamjećuje kako su u *Smibu*, sve do najnovijih godišta (2003., 2008.), specistički reprezentirane tzv. grabežljive životinje koje mogu ugroziti čovjeka kao i domaće životinje. Dakle, dok su prije stotinjak godina u našim školama podučavali djecu da ubijaju hruštve, danas je navedena praksa napuštena, no opet je specistička ideologija i dalje prisutna s obzirom na to da reklamne strategije preporučuju npr. *happy meal*, a istina o industrijskom uzgoju životinja i dalje je cenzurirana. Ana Batinić tako u svojoj iznimnoj knjizi animalističko čitanje uokviruje zooetičkom nišom, čime se približava zooetici kritičke animalistike, kao i zooetici američke teoretičarke za prava životinja i feministkinje Joan Dunayer prema čijim teorijskim postavkama autorica zaključuje da su u *Bosiljku* i

⁹ David Rudd istražuje zbog čega postoji uska povezanost životinje i djece u pričama za djecu te ističe kako Perry Nodelman sugerira da se asocijacija u smislu „humaniziranih životinja“ dogodila „manje ili više slučajno“, s obzirom na to da su Ezopove basne pružile prikladan primjer didaktičke književnosti za djecu. Karín Lesnik-Oberstein, s druge strane, vidi ključnu povezanost s romantičarskom *krivotvorinom*, gdje je dijete povezano s prirodom te izvan kulture i jezika u boravi u edenskom prostoru (Rudd 2009: 242). Keith Barker, što se tiče suvremene animalističke književnosti za djecu, zamjećuje kako se animalističke teme prilagođavaju problematici suvremenoga društva, te su zoo-teme zastupljene sve više u ekološkoj književnosti (Barker 1996: 290).

Smilju zamjetni starospecistički stavovi, a *Smib* svoja zapažanja o zoo-svijetu našalost uokviruje novospecističkim promišljanjima (usp. Batinić 2013: 272).

3. Od etnografskih podataka o „okokućadi“ i djeci, a zaključno prema antrozologiji

Pored animalističke književnosti za djecu, gdje se može razlikovati kulturna i kritička animalistička književna paradigma – s obzirom na postavke kulturne i kritičke animalistike (usp. Marjanić 2006, 2018; usp. Cole, Stewart 168),¹⁰ što se tiče antrozoolškoga istraživanja domaće scene trebalo bi krenuti i od etnografske građe pa sve do suvremenih medijskih reakcija na suodnose ljubimci – djeca. Etnografski podaci o kućnim ljubimcima i djeci dostupni su u pojedinim monografijama *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* kao i rukopisnim zbirka koje se npr. čuvaju u Dokumentaciji Instituta za etnologiju i folkloristiku. Pritom možemo reći da domaća etnologija, folkloristika započinje animalističkom nišom, s obzirom na to da se prvi broj *Zbornika* iz 1896. otvara člankom Dragutina Hirca „Što priča naš narod o nekim životinjama”. Tako već u tom prvom broju *ZNŽO*-a Ivan Zovko za domaće životinje koristi termin *okokućad* u članku pod naslovom „Okokućad. Domaće ili pitome životinje, njihova hrvatska narodna imena”. Kao jedan od etnografskih primjera suodnosa ljubimci – djeca navodim kako Antun Radić u *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* postavlja samo jedno pitanje u okviru navedenoga suodnosa, pitanje o mogućoj dječjoj zoofiliji – „Griješe li djeca drugačije (sama sa sobom, sa životinjama)? Paze li na to roditelji?“ (Radić 1897: 36–37), u okviru čega zoofiliju postavlja u ravninu „grijeha“ s onanijom, što je bitno pitanje za buduća antrozoolška istraživanja u našoj znanosti. Pritom je zamjetno da je suvremeno shvaćanje životinje kao živoga bića koje – prema Radićevoj *etičkoj niši* „nema ni srca ni razuma“ – potpuno jednakovrijedno tim bivšim antropocentričnim shvaćanjima; razlika je samo u modusima očitovanja, kao što su pokazale i neke reakcije na prvu našu entozoolšku izložbu, što je sve dokumentirano u Arhivu Etnografskog muzeja u Zagrebu. Tako na temelju Radićeve *Osnove*, koja donosi samo navedeno pitanje u suodnosu djeca – životinje (u ovom kontekstu – „okokućad“) ovom prigodom navodim samo jedan primjer iz *ZNŽO*-a, a riječ

¹⁰ Kao što i animalističku teoriju dijelimo na onu koja se odnosi na dobrobit i na prava životinja, jednako tako i književnost možemo razlikovno odrediti na onu animalističkoga i radikalnoanimalističkoga usmjerenja, gdje radikalizacija (ako se uopće može govoriti o radikalizaciji kada se govori o nečijim pravima) znači upućivanje na zooetiku, a ne „samo“ na pitanje dobrobiti životinja. Pritom možemo reći da se razlikovna odrednica između animalističke i radikalnoanimalističke književnosti (ili možda se ipak za „literarni“ radikalizam kao prikladnija odrednica može odabrati sintagma biofilna književnost/umjetnost) može usustaviti s obzirom na osjećajni/sentimentalni (animalistička književnost) i bio/etički odnos prema životinjama (radikalnoanimalistička književnost) (usp. Marjanić 2018). Matthew Cole i Kate Stewart pored animalističke književnosti ističu i vegansku dječju književnost (Cole, Stewart 2014: 168).

je o monografiji o Samoboru Milana Langa gdje navodi da „[g]dje roditelji ne paze na djecu ponekad se dogodi da među sobom zgriješe, no malo kada se čuje, da bi zgriješila sa životinjama. (...) To je učinilo koje nerazumno čeljade, koje ne zna, što radi“. Pritom vrlo rijetko roditelji, pridodaje Lang, vide navedeni grijeh, već ih na to obično upozore susjedi (Lang 1992: 367). Antropologinja Tea Škokić, interpretirajući društveno kodiranje ljubavi na primjerima hrvatske etnografske građe XX. stoljeća, jednako tako promatra i zoofiliju, u okviru čega navodi i primjer iz dokumentarne emisije *Pučka intima* Hrvatske radiotelevizije (2000., 1.–6. epizoda), snimljene prema scenariju Alekseja Gotthardya-Pavlovskog i Vlatke Vorkapić, kada je *jedna* kazivačica o mogućim *prosvjetiteljskim* izvorima o seksualnosti u seoskoj zajednici, izjavila: „Djeca su sve naučila preko domaćih životinja“ (prema Škokić 2003/2004: 124).¹¹

Antrozoolog John Serpell istraživanje o ulozi životinja u dječjem životu britanskoga društva devedesetih godina završava zaključkom kako postoji otpor prema proučavanju dječje-životinjskih odnosa (Serpell 1999: 92). Nažalost što se tiče i hrvatske znanosti navedena istraživanja ne postoje, s obzirom na to da je antrozoologija u začecima, a sociologija odgoja navedenim se problemom – s obzirom na druge istaknute probleme u našem društvu – sustavno ne bavi.¹² Navedeno potkrepljujem istraživanjima sociologa Gena Myersa (1998.) koji je istaknuo da psihologija i društvene znanosti nemaju interes u istraživanju ljudsko-životinjskih odnosa, kao što zanemaruju i neverbalno, tjelesno istraživanje svijeta kojim djeca počinju doživljavati svijet. Gene Myers u svojoj knjizi *Značaj djece i životinja: društveni razvoj i naša povezanost s drugim vrstama* (1998.) pokazuje kako njegova antrozoološka knjiga može biti ključna podjednako i za pedagoge i za roditelje kao i sve one koji brinu za budućnost naše planete u globalnim klimatskim promjenama i kataklizmama ekosustava te kako sustavno obrazovanje etičke skrbi djece prema drugim vrstama može kvalitativno promijeniti njihove možda ponekad specifične odnose prema drugim vrstama. Pritom naglašava kako se sociologija odgoja ne bi smjela samo temeljiti na proučavanju suodnosa djece s drugim pripadnicima društvene zajednice već je potrebno uključiti i proučavanje odnosa djece s neljudskim prirodnim okolišem, te upravo zbog toga dječji odnos prema životinjama uzima ozbiljno (Myers 1998: 178). Psiholog James Garbarino navodi kako je donekad u znanosti bila zanemarena tema istraživanja suodnosa između djece i životinja, a zamjetno je da kada se od djece traži da identificiraju ključne elemente svojih društvenih mreža (prijatelji i osobe u koje se mogu pouzdati), njihovi *ljubimci* su rangirani visoko (Garbarino 2005: 152). U okviru lokalnoga konteksta posebno bih što se tiče navedene teme pored spomenute izložbe *O životinjama i ljudima* (Etnografski muzej, Zagreb, 2017), koja je jedan izložbeni segment posvetila (urbanom) ljubimcu (kućna

¹¹ O zoofilnim odnosima djece sustavno je pisao Midas Dekkers (1994) iz kulturološke paradigme i Hani Miletski (2002) iz psihološke, psihijatrijske paradigme.

¹² Upućujem na članke Keresteš et al. (1999) i Vizek Vidović et al. (2001).

životinja, kućni ljubimac), istaknula i diplomski rad kolegice Nikoline Vuković *Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarijacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu* (Zagreb, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2019) u kojemu je istražila trijadu petišizam – petkultura – petindustrija. U tome smislu možemo reći da navedena izložba figurira kao prva domaća antrozoološka izložba koja je istaknula zanemaren segment proučavanja suodnosa djece – ljubimaca, životinja u društvenim znanostima, i pritom je, kao uostalom i hrvatski prijevod knjige *Specizam* (2004.) američke teoretičare za prava životinja Joan Dunayer (2009, preveo: Zoran Čiča), uvela u hrvatski kulturni kontekst termin životinja za druženje (engl. *companion animals*) umjesto uobičajenoga termina *kućni ljubimac* (engl. *pet*) koji pojedini teoretičari kritičke animalistike (engl. *critical animal studies*) određuju kao specistički termin. Riječ je o prvoj (izložbenoj) refleksiji istraživanja suodnosa ljubimaca i djece nakon zooetičke knjige Nikole Viskovića *Životinja i čovjek* iz 1996. godine kojom je prvi kod nas upotrijebio termin *petišizam* kao jednu od paradigmi *specizma*. Na temelju navedenih dvaju primjeru zamjetno je da nova generacija studenata/ica kreće u navedena zanemarena antrozoološka istraživanja, kao što pokazuje prethodno spomenuti diplomski rad Nikoline Vuković koja je podjednako iz sociološke i etnološke, antrozoološke paradigme proučavala suodnos skrbnika s kućnim ljubimcima. Na tom zooetičkom tragu podsjećam na obrazovanje koje se temelji na zaštiti prirode, koje primjerice promovira John Dewey u svome djelu *Škola i društvo* gdje zagovara udubljanje učenika u prirodu – „Sva učenja izrastaju iz poimanja o jednoj Zemlji i jednom životu na njoj“ (Dewey, prema Louv 2015: 204).

Foto-prilog: Dio izložbe *O životinjama i ljudima* (Etnografski muzej, Zagreb, 2017): *Životinje i djeca. Antropomorfizam: Kućni ljubimci – jednaki od drugih. Zaštita i dobrobit životinja. Utjecaj školske pedagogije: Snimka predmeta u postavu.*¹³

¹³ Na fotografiji zahvaljujem kolegici Gordani Viljetić, jednoj od kustosica navedene izložbe.

Literatura

- Arluke, Arnold i Clinton R. Sanders. 1996. *Regarding Animals. Animals, Culture and Society*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bacalja, Robert. 1997. Dječja poezija Ivana Gorana Kovačića. U: *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: teme i problemi: zbornik* [prir. Ranka Javor]. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 70–80.
- Barker, Keith. 1996. Animal Stories. U: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. [ur. Peter Hunt]. London i New York: Routledge, 279–291.
- Batinić, Ana. 2013. *U carstvu životinja: animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet.
- Cole, Matthew i Kate Stewart. 2014. *Our Children and Other Animals: The Cultural Construction of Human-Animal Relations in Childhood*. Ashgate: Routledge.
- Crnković, Milan i Dubravka Težak. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Dekkers, Midas. 1994. *Geliebtes Tier: Die Geschichte einer innigen Beziehung*. Aus dem Niederländischen von Stefanie Peter und Dirk Schümer. München: Wien – Carl Hanser Verlag.
- Dunayer, Joan. 2009 (2004). *Specizam: diskriminacija na osnovi vrste*. Zagreb: Dvostruka duga; Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Garbarino, James. 2005. Afterward. U: Frank R. Ascione: *Children & Animals. Exploring the Roots & Cruelty of Kindness*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 151–153.
- Gerbassi, Kathleen C. 2010. Course Syllabus A. Human-Animal Relations. U: *Teaching the Animal: Human-Animal Studies across the Disciplines* [ur. Margo DeMello]. Brooklyn, New York: Lantern Books, 267–280.
- Hazard, Paul. 1970 (1923). *Knjige, djeca i odrasli*. Zagreb:[s. n.].
- Hameršak, Marijana, Dubravka Zima. 2015. *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
- Haramija, Dragica. 2015. *Vloga živali v mladinski književnosti*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Higonnet, Ann. 1998. *Pictures of Innocence. The History and Crisis of Ideal Childhood*. London: Thames and Hudson.
- Hirc, Dragutin. 1896. Što priča naš narod o nekim životinjama. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 1, 1–26.
- Keresteš, Gordana; Arambašić, Lidija; Kuterovac-Jagodić Gordana; Vizek Vidović, Vlasta. 1999. Pet Ownership and Childrens' Self-Esteem in the Context of War. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 12(4), 218–223.
- Lang, Milan. 1992. *Samobor. Narodni život i običaji*. Reprint. Samobor: „Zagreb“, Poduzeće za grafičku djelatnost.

- Louv, Richard. 2015. *Posljednje dijete u šumi: očuvanje naše djece od poremećaja pomanjkanja prirode*. Dopolnjeno i prošireno izdanje. Lekenik: Ostvarenje.
- Majetić, Goran. 2002. *Pisma o (ne)ljudskosti: promišljanja o moralnosti čovjekove prehrane (iz pera jednog vegetarijanca-vegana)*. 1. dio. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“.
- Majhut, Berislav i Sanja Lovrić. 2012. Najstarija animalistička tema u hrvatskoj dječjoj književnosti. U: *Kulturni bestijarij: II. dio : Književna životinja* [ur. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš]. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, 827–847.
- Marjanić, Suzana. 2006. Književni svjetovi s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom. *Narodna umjetnost*, 43 (2), 163–186.
- Marjanić, Suzana. 2018. Bajka i zooetika: bajkovita matrica animalističkih književnih djela – dva primjera. U: *Stoljeće Priča iz davnine: zbornik radova* [ur. Andrijana Kos-Lajtmann, Sanja Lovrić Kralj, Nada Kujundžić]. Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, 849–861.
- Miletski, Hani. 2002. *Understanding Bestiality and Zoophilia*. Germantown, Maryland: Ima Tek Inc.
- Myers, Gene. 1998. *The Significance of Children and Animals: Social Development and Our Connections to Other Species*. West Lafayette: Purdue University Press.
- URL 1: „Nakon kolumne na portalu Željke Markić u kojoj poručeno da ljubimci nisu članovi obitelji, korisnici društvenih mreža poslali najbolju moguću poruku“. 2018. [https://vijesti.rtl.hr/novosti/hrvatska/2768981/nakon-kolumne-na-portaluzeljke-markic-u-kodjoj-poruceno-da-ljubimci-nisu-clanovi-obitelji-korisnici-drustvenih-mreza-poslali-najbolju-mogucu-poruku/](https://vijesti.rtl.hr/novosti/hrvatska/2768981/nakon-kolumne-na-portaluzeljke-markic-u-k kojoj-poruceno-da-ljubimci-nisu-clanovi-obitelji-korisnici-drustvenih-mreza-poslali-najbolju-mogucu-poruku/) Pristup 15. lipnja 2018.
- Pilaš, Branko. 1997. Tragom hrvatske književnosti za djecu u 1995. godini. U: *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: teme i problemi: zbornik*. [prir. Ranka Javor]. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 25–35.
- URL 2: „Psi u krevetu kao uzrok pada nataliteta: Ovako je hrvatski internet odgovorio Željki Markić“. 2018. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/psi-u-krevetu-kao-uzrok-pada-nataliteta-ovako-je-hrvatski-internet-odgovorio-zeljki-markic-20180115> Pristup 10. siječnja 2019.
- Rudd, David. 2009. Animals and Object Stories. U: *The Cambridge Companion to Children's Literature* [ur. M. O. Grenby, M. O. i Andrea Immel]. Cambridge: Cambridge University Press, 242–257.
- Serpell, James. 1999. Animals in Children's Lives. *Society & Animals*, 7 (2), 87–94.
- Shepard, Paul. 1997. *The Others: How Animals Made Us Human*. Washington, D. C.: Island Press.
- Škokić, Tea. 2011. *Ljubavni kôd: ljubav i seksualnost između tradicije i znanosti*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- URL 3: „Stoneman Douglas High School shooting“. https://en.wikipedia.org/wiki/Stoneman_Douglas_High_School_shooting Pristup 10. siječnja 2019.

- Viljetić, Gordana. 2017. Okokućad, gospodari srca i domova ili robovi ljubavi – kućni ljubimci u teoriji. U: *O životinjama i ljudima* [ur. Željka Petrović Osmak. Zagreb: Etnografski muzej]. Zagreb: Etnografski muzej, 90–126
- Vizek Vidović, Vlasta; Arambašić, Lidija; Keresteš, Gordana; Kuterovac-Jagodić, Gordana i Vlahović-Štetić, Vesna. 2001. Pet Ownership in Childhood and Socio-Emotional Characteristics, Work Values and Professional Choices in Early Adulthood. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 14 (4), 224–231.
- Vuković, Nikolina. 2019. *Kućni ljubimci kao članovi obitelji: narativne strategije antropomorfizacije i familijarijacije životinja u suvremenom hrvatskom društvu*. Magistarski rad. Zagreb: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, rukopis.
- Wollstonecraft, Mary. 1999 (1792). *Obrana ženskih prava*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Zovko, Ivan. 1898. Okokućad. Domaće ili pitome životinje, njihova hrvatska narodna imena. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 1, 308–314.

Pets and Children: Anthrozoological Perspective – the Local View in Croatian Science

The paper documents a lack of anthrozoological research of the correlation between (house) pets and children in Croatian science. Specifically, within the framework of the local context and as regards the aforementioned topic, alongside our first ethnozoological exhibition *Of Animals and Humans* (Ethnographic Museum, Zagreb, 2017) – which dedicated one of its segments to the (urban) pet (house animal, house pet) – I would also like to note the graduate thesis by Nikolina Vuković entitled *Pets as Family Members: Narrative Strategies of Anthropomorphisation and Familiarisation of Animals in Contemporary Croatian Society* (Department of Ethnology and Cultural Anthropology, 2019), in which the author studied the triad of petism, pet culture, and pet industry. In this sense, we can say that the aforementioned exhibition is also the first domestic anthrozoological exhibition to highlight the overlooked segment of studying the correlation between children and pets/animals in social sciences as regards the local context. Thereby, the term ‘companion animal’ was also introduced into Croatian cultural context instead of the usual term ‘pet’ – as was also the case with the Croatian translation of the book *Speciesism* (2004; translated by Zoran Čiča in 2009) by the American animal rights theoretician Joan Dunayer – which is defined by certain theoreticians of critical animal studies as speciesist. This is the first reflection of studying the correlation between pets and children after the zoethical book *Animal and Man* by Nikola Visković from 1996, in which the author was the first in this region to use the term *petishism* as one of the paradigms of *speciesism*. On the basis of the two aforementioned examples – Visković’s zoethical book and the first domestic ethnozoological exhibition – it is evident that the new generation of students embarks on the aforementioned overlooked anthrozoological research, as indicated by the aforementioned paper by Nikolina Vuković, who used a case study – both from the sociological and ethnological/anthrozoological paradigm – to examine the correlation between the caretaker and the house pet.

Keywords: anthrozoology, pets, animal companions, children, speciesism, petism, ideology